

zapojenie vedenia do zväzku mocenských stratégií, ktoré prostredníctvom postupného vývoja kultúry redefinujú prístup subjektu k problému slobody okrem iného aj na základe odporu proti moci.

V stati pod názvom *O genealógii etiky* ide Foucaultovi o narušenie (v myslení klasického veku populárnej) paralely medzi každodenným životom, ako aj osobnou etikou jednotlivca, a veľkými politickými a ekonomickými štruktúrami. Dôsledkom toho je zdanlivý normatívny tlak na jednotlivca „zhora“. Napriek tomu, že subjekt využíva na svoju prezentáciu symbolické systémy korešpondujúce so symbolickými systémami využívanými aj veľkými štruktúrami, Foucault tvrdí, že predsa len „existuje technológia utvárenia vlastného ja, ktorá prekračuje symbolické systémy, jež používa“ (s. 368).

Bez ohľadu na kritiku niektorých Foucaultových metodologických nezrovnalostí autori súhlasia s jeho myšlienkou, že významnou úlohou filozofie nie je oslobodiť pravdu z područia moci – najmä pokiaľ ide o proces, ktorý naopak posilňuje disciplinárne tendencie v spoločnosti, ako aj v humanitných vedách –, ale prostredníctvom zmeny prístupu ku skúmaniu vzťahu pravdy a moci bez esencionalistickej konceptualizácie poskytnúť iný pohľad, ktorý si nenárokuje byť mimo moci, no zároveň ani nehľadá skrytú, hlbokú či všeobecne aplikovateľnú pravdu, ktorá by v dôsledku svojho odhaľovania znamenala posilnenie prevládajúceho diskurzu.

Tomáš Gerbery

Mgr. Tomáš Gerbery
Katedra filozofických vied FHV UMB
Tajovského 40
975 49 Banská Bystrica
SR
e-mail: tomas.gerbery@gmail.com

IRIS MARION YOUNG:

Proti útlaku a nadvládě. Transnacionální výzvy politické a feministické teorie

Praha: FILOSOFIA 2010, 258 s. Editorka: Zuzana Uhde

Výber z prác Iris Marion Young (1949 – 2006) bol medzi feministickými filozofkami, teoretičkami i praktičkami na Slovensku očakávaný už dlhšie. Nebude prehnane tvrdiť, že práca *Proti útlaku a nadvládě* si nájde čitateľky a čitateľov aj medzi tými politickými a sociálnymi filozofmi a filozofkami na Slovensku a v Čechách, ktorí sa s touto severoamerickou mysliteľkou začali zoznamovať až na sklonku jej života, keď sa viac

venovala problematike globálnej spravodlivosti.¹ S miestom vydania výberu z jej textov – s Prahou aj s Filozofickým ústavom AV ČR – ju spájali pevné vzťahy. Bola účastníčkou pravidelných jarných konferencií Philosophy and Social Sciences, kde sa stretávajú predovšetkým západoeurópski a severoamerickí akademici pracujúci v oblasti kritickej teórie, ktorá je ale otvorená širokej akademickej obci. Jej osobná knižnica dnes patrí Filozofickému ústavu AV ČR a možno preto predpokladať, že výber textov *Proti útlaku a nadvládě* je začiatkom práce s – akokoľvek zvláštne to znie vo vzťahu k teoretickej, ktorá je pre mnohé a mnohých stále súčasníčkou – dedičstvom Iris Marion Young.

Šesť textov v publikácii, ktorých autorkou je Young, možno v zásade rozdeliť na dve skupiny. Prvá sa zaoberá predovšetkým otázkami feministickej sociálnej a politickej filozofie, druhá zase z rôznych hľadísk tematizuje koncepty sebaurčenia a globálneho usporiadania. Young celkom určite odlišuje filozofovanie od politickej praxe,² ale, ako pripomína v úvodnej štúdií editorka výberu textov Zuzana Uhde, Young je kritickou teoretičkou. Okrem deskripcie a kritiky má takéto teoretizovanie aj explicitný normatívny obsah. Podľa Young, ako ju parafrázuje Uhde, „sociální vědec/vědkyně může vždy svou práci buď upevnit společenské nespravedlnosti, nebo proti nim bojovat“ (s. 9).

V troch textoch „feministickej časti“ knihy sa ukazuje systematická práca Young, ktorá sa snažila doviest' do dôsledkov svoje návrhy alternatív široko prijímaných teórií vo feministickej filozofii. Prvá štúdia *Feministické variace na téma dům a domov* chce prehodnotiť pojem domova. Young uznáva mnohé z kritik, ktorými zahrnuli feministické teoretičky pojem domova ako miesta útlaku a privilégií. Na druhej strane, vychádzajúc z Heideggerovho rozboru bývania, nástojí na tom, aby sme domovu prisúdili pozitívnu hodnotu. Ide v ňom totiž o uchovávanie zmyslu našej individuálnej identity. Domov je komodifikovaný, sentimentalizovaný či nacionalizovaný ako domovina, ale podľa Young domov obsahuje aj konkrétne normatívne hodnoty: poskytuje bezpečnosť, umožňuje individualizáciu, jeho súkromie nám dáva možnosť regulovať prístup druhých k nám a napokon, domov je aj uchovávaním rodinnej a individuálnej histórie.

V druhej štúdií *Či rovnost? Sociální skupiny a posuzování nerovnosti* Young rozvíja svoju koncepciu chápania štrukturálnych nerovností, ktoré ľudí zoskupujú do istých celkov. Hoci podľa nej posledným účelom súdov a stratégií zameraných na blahobyt majú

¹ Medznikom je pravdepodobne publikovanie jej textu *Odpovědnost a globální spravedlnost: model odpovědnosti založené na sociálních vztazích*. In: M. Hrubec (ed.): *Sociální kritika v éře globalizace: odstraňování sociálně-ekonomických nerovností a konfliktů*, s. 65 – 106. Praha: FILOSOFIA – nakladatelství Filozofického ústavu AV ČR 2008.

² V rozhovore so slovinskými politickými filozofkami Vlastou Jalušič a Mojcou Pajnik povedala: „Na tom, že ako teoretička je zaujatou zástankyňou nejakých názorov, nie je nič zlé, ale je to iný spôsob obhajoby názorov. Keď premýšľam o svojom živote ako teoretičky a učiteľky a potom zase ako niekoho, kto sa politicky angažuje ako aktivistka alebo komentátorka politického diania, ako o občianke o sebe premýšľam skôr v tom druhom prípade.“ Jalušič, V. – Pajnik, M.: *When I think about myself as politically engaged, I think of myself as a citizen: interview with Iris Marion Young*. In: A. Ferguson – M. Nagel (Eds.): *Dancing with Iris: the philosophy of Iris Marion Young*. Oxford: Oxford University Press 2009, pp. 21 – 32.

byť jednotlivci, nemožno odhliadnuť od toho, že nerovnosti, ktorými trpia, existujú na úrovni sociálnych skupín, sú teda vecou štrukturálnej nerovnosti. „Trik“ štrukturálnej nerovnosti spočíva v tom, že je to „soustava reprodukcijících se sociálních procesů, které se vzájemně posilují a takto mnohými způsoby umožňují nebo naopak omezují individuální jednání“ (s. 99). Podľa môjho názoru veľkým prínosom Young v tomto texte je opis rekurzívnej metódy tvorenia súdov o nespravodlivosti od hypotetického stanovenia vzorca nerovnosti až po opis fungovania nerovnosti v podobe štruktúr.

Posledná cielene feministicko-filozofická štúdia *Živoucí tělo versus gender. Zamyšlení nad sociální strukturou a subjektivitou* predstavuje spolu s jej ďalšou polemikou³ o pojme rodu (český akademický diskurz na rozdiel od slovenčiny používa slovo gender) významnú intervenciu do diskusie o pojme rodu, ktorá bola vo feministickej teórii živá najmä v 90. rokoch. Young navrhuje zároveň s pojmom rodu, ktorý opisuje štrukturálne postavenie žien a mužov, používať aj pojem žijúceho tela, ktorý preberá od Toril Moi, kriticky interpretujúcej Simone de Beauvoir. „Živoucí tělo je jednotící pojem fyzického těla jednajícího a zakoušejícího ve specifickém sociokulturním kontextu; je to *tělo-v-situaci*. Pro existencialistickou filozofií označuje *situace* výsledek *fakticity* a *svobody*“ (s. 135). Ako také postihne individuálnu skúsenosť, subjektivitu a identitu rodovo určenej osoby lepšie než samotný pojem rod.

Ďalšie tri texty výberu sa zameriavajú na politicko-filozofické otázky globálneho usporiadania a životaschopnosti doterajších chápaní národnej suverenity a štátnosti. V štúdiu *Dva koncepty sebaurčení* Young analyzuje pojem sebaurčenia a v nasledujúcom texte *Sebaurčení jako absence nadvlády: aplikace na palestinsko-izraelské vztahy* ho – ako napovedá názov – uplatňuje v prípade politického a teritoriálneho vysporiadania medzi Izraelom a Palestínou. Obmedzenia pojmu sebaurčenia, ktorý nesie stopy svojej povojnovkej, a najmä dekolonizačnej histórie a ktorý sa stotožňoval najmä s nezasahovaním a nezávislou suverenitou, ukazuje Young na prípade pôvodných obyvateľov, t. j. potomkov predkolumbovských obyvateľov severnej a južnej Ameriky, národov aborigénov na Novom Zélande a v Austrálii. Tí často vyjednávajú nielen o svojich kultúrnych právach, ale aj o distribúcii zdrojov a vlastníctve pôdy na svojom území a narážajú na obmedzujúce prania vyslovované svojimi susedmi. Podľa Young je paradoxom sebaurčenia to, že pôvodné národy argumentujú nedostatočným sebaurčením, no zároveň nepožadujú od štátov, ktoré majú nad nimi jurisdikciu (napr. od Spojených štátov amerických) oddelený štát.

Young navrhuje vzťahovú interpretáciu sebaurčenia. Teoretické zdroje nachádza vo feministickom a republikánskom chápaní individuálnej autonómie. Snaží sa teda koncepciu autonómie rozpracúvať vo vzťahu k jednotlivcom, individuám preniesť na národy. Východiskom jej vzťahového pojmu sebaurčenia je uznanie vzájomnej závislosti aktérov. Podmienkou takéhoto sebaurčenia je existencia (resp. vytvorenie) inštitucionálneho kontextu absencie nadvlády. Takýto kontext by mal garantovať aj to, aby sebaurčenie neu-

³ Young, I. M.: Kritické poznámky k „Potížím s tenderem“. In: *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 2009, 10, 2, s. 55 – 57.

možňovalo útlak jednotlivcov v skupinách a národoch (argument, ktorý bol zásadný v diskusiách o multikulturalizme a feminizme⁴).

V texte *Sebeurčení jako absence nadvlády: aplikace na palestínsko-izraelské vzťahy* sa Young púšťa do riešenia neľahkého problému vzťahov medzi Izraelčanmi a Palestínčanmi. Riešenie to však nie je politické, ale skôr také, ktoré by podľa nej politickú imagináciu malo stimulovať. Nie je zástankyňou ani vybudovania dvoch oddelených suverénnych štátov, ani jedného sekulárneho štátu. Prichádza s predstavou dvojnárodnostného federalizmu, v ktorom by bolo združené väčšie množstvo menších a rozptýlených priestorových jednotiek.

Napokon v *Úvahách o globálnej demokracii* autorka argumentuje proti chápaniu svetovej politiky ako zápasu hegemonov (napríklad Chantal Mouffe) a pripája sa k teoretikom kozmpolitanizmu (David Held). Jej predstava globálnej demokracie je určovaná ekonomickou spravodlivosťou, a preto sa aj tu pýta: Akú povahu majú záväzky spravodlivosti? Ako ďaleko siahajú? Young ostro kritizuje dobročinnosť globálneho Severu vo vzťahu k Juhu, kde sú deprivilegované populácie predmetom blahosklonnosti bohatých, no nie sú subjektom morálneho a politického záväzku. Nádej však vkladá do nadnárodných sociálnych hnutí a do reformy Organizácie spojených národov či do globálnej finančnej regulácie.

Bibliografía prác Iris Marion Young v slovenčine a češtine nie je dlhá, no vďaka novému prírastku v podobe knihy *Proti útlaku a nadvládě* je podstatne dlhšia než bibliografía prác iných feministických filozofiek. K recenzovanému výberu textov a k štúdiám publikovaným v roku 2008 a 2010 treba pridať ešte dva texty. V prvom rade prácu *Serialita genderu*,⁵ v ktorej proti esencionalizujúcemu a aj dekonštruktivistickému chápaniu pojmu rodu ako pojmu nádejajúcemu sa určiť subjekt žien stavia sartrovské chápanie žien ako seriálnej kolektivity. Na rozdiel od pojmu žijúceho tela, ktorý opisuje subjektivitu a identitu, serialita identitu človeka nedefinuje, ale „označuje úroveň sociálneho života a jednaní, úroveň zvyklostí a nereflexívnej reprodukcie trvajúcich historických sociálnych štruktúr“ (s. 134 cit. textu).

Druhým publikovaným textom je „arendtovská“ štúdia *Asymetrická reciprocita*,⁶ ktorá ešte v roku 1995 vyšla vo feministickom kultúrnom časopise *Aspekt* a potom bola opätovne publikovaná ako súčasť zborníka venovaného problematike sexuálnych a reprodukčných práv žien.⁷ V nej rozvíja habermasovskú líniu deliberatívnej demokracie a prostredníctvom interpretácie Arendtovej privlastnenia Kantovho pojmu rozšíreného

⁴ Okin, S. M. – Cohen, J. – Howard, M. – Nussbaum, M. C. (Eds.): *Is multiculturalism bad for women?* Princeton: Princeton University Press 1999.

⁵ Young, I. M.: *Serialita genderu: úvahy nad ženami jako sociálním kolektívom*. In: *Sociální studia*, 1, 2008, s. 121 – 142.

⁶ Young, I. M.: *Asymetrická reciprocita: o morální úctě, údivu a obohacené myšlence*. In: *Aspekt*, 2 – 3), 1995, s. 30 – 37.

⁷ Young, I. M.: *Asymetrická reciprocita: o morální úctě, údivu a obohacené myšlence*. In: J. Cviková – J. Juráňová (eds.): *Možnosť volby: aspekty práv a zodpovednosti*. Bratislava: ASPEKT 2001, s. 385 – 409.

myslenia nahrádza komunikačný model symetrickej reciprocity Seyly Benhabib modelom asymetrickej reciprocity. Podľa Young konkrétne návrhy deliberatívnych procesov nesprávne predpokladajú či už zovšeobecniteľnosť pozícií konkrétnych ľudí (Habermas), alebo potrebu ich hypotetickej výmeny (Benhabib). Jej predstava deliberácie spočíva v zachovaní odstupe od druhého, ktorý nemusí byť vzd'ľujúci, ale môže byť rešpektujúci.

„[...] Ľudia nie sú uzavretí vo svojej vlastnej skúsenosti a záujmoch do takej miery, aby po komunikácii s ostatnými neboli schopní zaujať k druhým pozíciu reflektovaného odstupe. Meradlom úspešnosti komunikácie nie je to, že nám dovolí vzájomne sa stotožniť či sa nahradiť, ale to, že podporuje porozumenie pri rešpektovaní rozdielov.“⁸ Súdaci podľa početných nekrológov a spomienok jej kolegýň, kolegov, žiačok a žiakov boli snaha o porozumenie a reflektujúci odstup niečím, čo viedlo aj život Iris Marion Young. Vďaka jej argumentatívnemu myslieniu, ku ktorého jasnosti prispela práca prekladateľského kolektívu doktorandiek a doktorandov a pracovníčok a pracovníkov Filozofického ústavu AV ČR (Zuzana Kubišová, Ondřej Lánský, Ondřej Štěch, Zuzana Uhde, Josef Velek) a edičná práca Zuzany Uhde, máme dnes možnosť podučiť sa tejto lektúre súbežného porozumenia a odstupe aj my.

Lubica Kobová

Mgr. Lubica Kobová, MA
Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK
Šafárikovo námestie 6
814 99 Bratislava
SR
e-mail: lubakoba@gmail.com

⁸ Young, I. M.: Asymetrická reciprocita: o morální úctě, údivu a obohacené myšlence. In: *Aspekt*, 2 – 3, 1995, 30 – 37, s. 37.